

methods and corrective techniques that optimize the presence of a person with dementia under the care of church centers.

Analyzing the theological, philosophical, psychological - pedagogical literature, the essence, content, structure, purpose, tasks and process of assistance to disabled people in different countries of the world are revealed. In particular, it was considered the practice of the United States, Germany (homes for the elderly, permanent centers for adults with intellectual disabilities), Larsh and Faith and Light International Church Communities (social adaptation of people with intellectual disabilities, supported housing).

Because of the analysis, historical data on the transformation of church institutions into guardianship and assistance bodies were established. It was detected that in the church environment, there is a relationship between the correction and the effectiveness of the return to a better life of a person which was damaged by various pathologies.

It is concluded that the use of psycho-correctional potential of the church allows and requires the creation of a system of correctional work, techniques, forms, types of work to overcome intellectual disabilities.

It has been established that an important advantage that allows the use of church institutions as psychocorrectional, are the means of indirect communication in the psychological atmosphere of support for each person.

Keywords: disorders of intellectual development, integration, personalization, stabilization, psychology correctional care, rehabilitation, church.

DOI 10.31392/NPU-nc.series 19.2020.39.22

УДК: 159.95:378.013.77

О.І. Сидорович

olha.sydorovych@lnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-4420-5748>

Н.П. Гапон

nadiya.hapon@lnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-8699-2420>

ОСОБЛИВОСТІ ВІЯВУ КОМПОНЕНТІВ ЦІННІСНОЇ ЗОРІЄНТОВАНОСТІ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

У статті подана авторська порівнева модель професійної самосвідомості майбутніх спеціальних педагогів та розкриті сутнісні характеристики компонентів рівня ціннісної зорієнтованості: рефлексивність, емпатійність, інтегральне самоставлення. Розглянуті результати емпіричного дослідження цих компонентів у студентів різних спеціалізацій («логопедія», «олігофренопедагогіка», «ортопедагогіка»). З'ясовано, що саморефлексивність майбутніх логопедів та олігофренопедагогів пов'язана із самоінтересом, важливістю позитивного зв'язку з оточенням, у досліджуваній групі майбутніх олігофренопедагогів – із самоповагою та самокерівництвом, натомість у групах майбутніх логопедів та ортопедагогів – зі схильністю до самокритики та самозвинуваченням. Окреслено засади побудови розвивальної психологічної програмиз формування компонентів професійної самосвідомості майбутніх спеціальних педагогів.

Ключові слова: професійна самосвідомість, студент-спеціальний педагог, ціннісна зорієнтованість, рефлексивність, емпатійність, самоставлення.

Постановка проблеми. В часи суспільних змін та трансформацій зростає потреба у компетентних фахівцях, які працюють з дітьми, що мають особливі освітні потреби. Специфіка цієї професії обумовлює відповідні вимоги до фахівця спеціальної освіти, зокрема щодо його професійного та особистісного розвитку. Актуальною проблемою сучасної науки і практики є дослідження професійної самосвідомості майбутніх спеціальних педагогів, оскільки лише фахівець з розвиненою професійною самосвідомістю здатен до постійного саморозвитку та ефективного виконання професійних функцій.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретико-методологічний аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових підходів засвідчив, що аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури з проблеми становлення самосвідомості, професійної самосвідомості (І. Кон, О. Кокун, Д. Леонт'єв, С. Максименко, М. Мамардашвілі, Л. Мітіна, В. Петренко, О. Спіркін, Ю. Швалб та ін.) вказує на її

неперехідну значимість, наявний теоретико-практичний інтерес. Особливості та структуру професійної свідомості досліджували вітчизняні психологи та педагоги (В. Галузьяк та К. Добровольська, І. Донченко, Н. Гапон, О. Кузнiченко, Н. Мащенко, С. Михальська, К. Метельська, В. Михайличенко та М. Канiвець, С. Пащенко та Ю. Мацкевич, Л. Римар, А. Самойлова, Н. Шварп, Н. Шевченко та ін.), фахівці в царині спеціальної освіти (Н. Басалюк, В. Бондар, Б. Дем'яненко та Л. Качур, О. Мартинчук, С. Миронова, К. Островська, В. Синьов, Д. Шульженко та ін.). Треба зазначити, що більшість публікацій, присвячених проблемам професійної самосвідомості стосувалися фахівців з різних галузей практики. Натомість проблематика розвитку професійної самосвідомості студентів-майбутніх спеціальних педагогів залишається майже не дослідженою.

Мета статті: розглянути сутнісні характеристики компонентів рівня ціннісної зорієнтованості професійної самосвідомості майбутніх спеціальних педагогів, емпірично з'ясувати їхні взаємозв'язки та окреслити перспективи побудови психологічної програми розвитку.

Виклад матеріалу дослідження. Багато пізнавальних аспектів для формування теоретичної моделі розуміння самосвідомості вносять міждисциплінарні дослідження сучасних зарубіжних аналітичних філософів та когнітивних психологів. Однією з таких пізнавальних концепцій є концепція «важкої проблеми свідомості», обґрунтована американським дослідником D. Chalmers (1996), важливими є методологічні знахідки, що містять монографії відомих когнітивістів D. Dennett (1991), J.R. Searle (1992). Узагальнення міждисциплінарних напрацювань проблематики професійної самосвідомості дозволило обґрунтувати ієрархічну структуру психологічних компонентів професійної самосвідомості майбутніх спеціальних педагогів (О. Сидорович, Н. Гапон, 2020). Базовий рівень моделі укладають атитюди (емпатійна, альтруїстична, антиципаційна, релятивістська, маніпулятивістська, нарцисична, утилітаристська, налаштованість на норму взаємності), другий рівень – «ціннісна зорієнтованість» (рефлексивність, інтегральне самоствавлення, емпатійність), а третім рівнем є «сенсоутворення» (персональні орієнтації, зокрема самоактуалізація, самоефективність, інноваційність). У межах даної статті ми зосередимося на рівні ціннісної зорієнтованості професійної самосвідомості майбутніх педагогів, який містить такі компоненти як рефлексивність, самоствавлення та емпатійність.

Рефлексивність є одним із чинників професійної самосвідомості. Дослідження О. Воронової (2011) показали, що рефлексивність створює динаміку розвитку самосвідомості (переосмислення змісту свого індивідуального досвіду або повернення вектору свідомості на власне Я). Уміння суб'єкта освітнього процесу аналізувати професійну діяльність, вносити в неї корективи й видозмінювати відповідно до особливостей професії; це вміння педагога зіставляти свої особисті й професійні дії з думкою своїх колег, вихованців, батьків (Hulson-Calvert J., 2019, с. 135). У широкому значенні рефлексія – це одна зі специфічних характеристик професійної самосвідомості педагога, представлена емоційно-мотиваційним, когнітивним, поведінково-оцінним компонентами.

Ще одним чинником рівня ціннісної зорієнтованості професійної самосвідомості майбутнього спеціального педагога є самоствавлення. Можна окреслити самоствавлення особистості як інтегральну динамічну структуру самосвідомості, яка відображає міру прийняття особистістю самої себе, виявляється в переживанні почуття самовартості та значущості суб'єкта, що самопізнає й рефлексує. І. Радул (2017), аналізує наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців й засвідчує, що в психології відсутнє загальноприйняте термінологічне трактування поняття «самоствавлення», оскільки розглядається з різних концептуальних позицій. Дослідниця Н. Пилипенко вважає, що позитивне самоствавлення є чинником формування професійної самосвідомості у форматі особистісної психосемантики, яка репрезентує суб'єкту самого себе в ціннісно-мотиваційних й афективних аспектах (Пилипенко, 2016, с.142). Одним із перших термін самоствавлення запропонував Н. Сарджвеладзе (1989). Автор розглядав його як складну багаторівневу емоційно-оцінкову систему, яка поділялась на два блоки – об'єктивний («Я», як об'єкт) та суб'єктивний («Я», як суб'єкт). Обидва ці способи самоствавлення реалізуються завдяки когнітивній активності, емоційним реакціям і системам дій або готовності до таких дій стосовно самого себе (с.132).

Ще одним чинником рівня ціннісної зорієнтованості професійної самосвідомості майбутнього спеціального педагога є емпатійність. Г. Свідерська (2014, с.167) окреслює це поняття як усвідомлене,

або не остаточно усвідомлене переживання поточного емоційного стану іншої людини, коли не суб'єктом не втрачається відчуття зовнішньої обумовленості походження цього переживання. Підґрунтям надання допомоги є переживання «емпатійного співстраждання», яке складається з двох компонентів – емоційного збудження та соціально-когнітивного (с. 168).

Емпатія розглядається нами як важливий чинник розвитку професійної самосвідомості. Емпатія виявляється у співпереживанні внутрішнього світу іншої людини, в емоційній залученості до внутрішнього світу іншого. Хоча емпатія може виявлятися на різних рівнях (несвідомого, свідомого, надсвідомого) та сама має порівневу структуру (Л. Журавльова, 2007). Специфіка емпатійності пов'язана із певним рівнем емпатії як психічного відображення та пов'язана із самосвідомістю (самооцінкою, самовідношенням, самотністю, Я-концепцією, самовизначенням)», – зазначає у монографії «Психологія емпатії» (Л. Журавльова, 2007, с.167). Відтак, емпатія – це професійно значимий чинник самосвідомості педагога, яка забезпечує успішність міжособистісної взаємодії, виявляється та формується у ситуаціях діалогічного спілкування, у спільній творчій діяльності педагога та вихованців. Однією із функцій емпатії педагога є надання такої допомоги школяреві у розв'язанні його проблем, сприянні розвитку його особистості (Г. Свідерська, 2014, с.171).

Завданням нашого емпіричного етапу постало розкриття зв'язку між компонентами професійної самосвідомості на рівні ціннісної зорієнтованості самоєфективністю та інтегральним самоствавленням та специфікою вияву його складових (самоповага, самовпевненість, ставлення до інших, самоприйняття, самокерівництво, самозвинувачення, саморозуміння) у залежності від спеціалізації майбутніх професійних педагогів. Для визначення показників професійної самосвідомості на рівні ціннісної зорієнтованості нами було проведено емпіричне дослідження із застосуванням психологічних методик: опитувальник визначення загального рівня рефлексивності (автор А. Карпов), опитувальник самоствавлення (автор В. Столін) методика для діагностики рівня емпатійних здібностей (автор В. Бойко).

У дослідженні взяли участь 300 досліджуваних, з них 145 студентів ЗВО, що навчаються за спеціалізацією «логопедія» (48,33%), 84 студенти за спеціалізацією «олігофренопедагогіка» (28%) та 71 студент із спеціалізацією «ортопедагогіка» (23,66%), зокрема 78 студентів 1 курсу навчання (26%), 55 студентів 2 курсу (18,33%), 85 студентів 3 курсу (28,33%) та 82 студенти 4 курсу навчання (27,33%).

Для опису зони актуального та окреслення зон найближчого та перспективного розвитку професійної самосвідомості були застосовані методи описової статистики та кореляційного аналізу. Для оцінки того, наскільки вираженими в різних підгрупах (спеціалізаціях) досліджуваних є показники компонентів рівня ціннісної зорієнтованості був застосований метод описової статистики. В групі майбутніх логопедів виявлено 59 осіб з низьким рівнем рефлексивності, 85 осіб з середнім рівнем рефлексивності та 1 особу з високим рівнем рефлексивності. В групі олігофренопедагогів виявлено 33 особи з низьким рівнем рефлексивності, 50 осіб з середнім рівнем рефлексивності та одну особу з високим рівнем рефлексивності. В групі ортопедагогів було виявлено 20 осіб з низьким рівнем рефлексивності та 51 особу з середнім рівнем рефлексивності та 45 осіб з високим рівнем рефлексивності. Відтак студенти, майбутні ортопедагоги порівняно з майбутніми логопедами та олігофренопедагогами є більш схильні до рефлексії, аналізу, тривалих розмірковувань та висновків, які робляться обережно та зважено.

Для з'ясування взаємозв'язків між компонентами рівня «ціннісної зорієнтованості» була проведена також процедура кореляційного аналізу і встановлено, що у всіх трьох групах досліджуваних «рефлексивність» пов'язана з показниками «емпатійності» та «самоствавлення», тобто її розвиток сприятиме їхньому формуванню, і навпаки: розвиток емпатійності та позитивної стійкої Я-концепції сприятиме розвитку здатності до аналізу та рефлексії (табл.1).

Таблиця 1

Кореляційна плеяда для показника рефлексивності (рівень ціннісної зорієнтованості)

ЛОГОПЕДИ	ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГИ	ОРТОПЕДАГОГИ
Рефлексивність		
Емоційний канал емпатії ($r=0,32, p\leq 0,05$)	Раціональний канал емпатії ($r=0,24, p\leq 0,05$)	Раціональний канал емпатії ($r=0,27, p\leq 0,05$)

Загальна емпатійність ($r=0,28, p\leq 0,05$) Самоінтерес ($r=0,18, p\leq 0,05$) Очікуване ставлення інших ($r=0,19, p\leq 0,05$) Самозвинувачення ($r=0,18, p\leq 0,05$)	Емоційний канал емпатії ($r=0,24, p\leq 0,05$) Здатність до емпатії ($r=0,38, p\leq 0,05$) Ідентифікація в емпатії ($r=0,24, p\leq 0,05$) Загальна емпатійність ($r=0,45, p\leq 0,05$) Самоповага ($r=0,22, p\leq 0,05$) Очікуване ставлення інших ($r=0,43, p\leq 0,05$) Самоінтерес ($r=0,30, p\leq 0,05$) Самокерівництво ($r=0,31, p\leq 0,05$)	Емоційний канал емпатії ($r=0,32, p\leq 0,05$) Загальна емпатійність ($r=0,35, p\leq 0,05$) Самозвинувачення ($r=0,25, p\leq 0,05$)
---	---	--

Показники рефлексивності є дещо низькими, їх підвищувати необхідно шляхом реалізації спеціально розробленої, формуючої психологічної програми. У цій програмі треба врахувати, що підвищення рефлексивності може йти паралельно з розвитком емпатійності та самопізнання.

В групі майбутніх логопедів було виявлено 16 осіб з дуже низьким рівнем емпатійності, 89 осіб з заниженим рівнем емпатійності та 40 осіб з середнім рівнем емпатійності. В групі олігофренопедагогів виявлено 7 осіб з дуже низьким рівнем емпатійності, 55 осіб з низьким рівнем емпатійності, 20 осіб з середнім рівнем емпатійності та дві особи з високим рівнем емпатійності. В групі ортопедогогів було виявлено 7 осіб з дуже низьким рівнем емпатійності, 39 осіб із заниженим рівнем та 31 особу з середнім рівнем. Цікаво також, що студенти-ортопедогоги показали ліпшу здатність до емпатії, співчуття, співпереживання та розуміння інших людей, ніж студенти, майбутні логопеди та олігофренопедагоги. Загалом по групі дослідження можна побачити, що показник здатності до емпатії є низьким, або заниженим.

Результати кореляційного аналізу свідчать, що ріст пізнання себе, зростання самоповаги та самоінтересу, зміцнення та стабілізація позитивної Я-концепції, впевненості в собі та уважності до думок оточуючих, цінність зворотного зв'язку з партнерами спілкування сприятиме розвитку здатності до співчуття, співпереживання, розуміння інших людей. Схильність брати більшу кількість відповідальності на себе (у випадку наявного завищеного показника самозвинувачення) також спричиняється здатністю до емпатії та сприяє її розвитку (табл.2).

Таблиця 2

Кореляційна плеяда для показника загальної емпатійності (рівень ціннісної зорієнтованості)

ЛОГОПЕДИ	ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГИ	ОРТОПЕДАГОГИ
Загальна емпатійність		
Рефлексивність ($r=0,28, p\leq 0,05$) Самоповага ($r=0,17, p\leq 0,05$) Самоінтерес ($r=0,18, p\leq 0,05$) Самовпевненість ($r=0,18, p\leq 0,05$) Самозвинувачення ($r=0,17, p\leq 0,05$)	Рефлексивність ($r=0,45, p\leq 0,05$) Глобальне самоставлення ($r=0,27, p\leq 0,05$) Самоповага ($r=0,32, p\leq 0,05$) Самоінтерес ($r=0,29, p\leq 0,05$)	Рефлексивність ($r=0,35, p\leq 0,05$) Очікуване ставлення інших ($r=0,24, p\leq 0,05$) Самозвинувачення ($r=0,32, p\leq 0,05$) Саморозуміння ($r=0,24, p\leq 0,05$)

Результати кореляційного аналізу також показали, що самоповага та самоаналіз між собою тісно пов'язані, і що ставлення до себе з повагою сприяє готовності та мотивації до того, щоб чути

інших, розуміти їх та співпереживати їм, що є необхідним в діяльності педагога. Цікаво, що в групі ортопедagogів самоповага не пов'язана з іншими ціннісно-орієнтаційними чинниками. Оскільки вони мають дещо вищі рівні рефлексивності та емпатійності, можливо, в них самоповага вимагає чогось більшого, ніж те, що вони вже досить добре призвичаїлися робити, їх планка необхідних для самоповаги можливостей та досягнень є вищою (табл.3).

Таблиця 3

Кореляційна плеяда для показника самоповаги (рівень ціннісної зорієнтованості)

ЛОГОПЕДИ	ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГИ	ОРТОПЕДАГОГИ
Самоповага		
Установки на емпатію ($r=0,2, p\leq 0,05$)	Рефлексивність ($r=0,23, p\leq 0,05$)	
Здатність до емпатії ($r=0,26, p\leq 0,05$)	Раціональний канал емпатії ($r=0,27, p\leq 0,05$)	
Загальна емпатійність ($r=0,17, p\leq 0,05$)	Інтуїтивний канал емпатії ($r=0,3, p\leq 0,05$)	
	Загальна емпатійність ($r=0,32, p\leq 0,05$)	

В групі майбутніх логопедів було виявлено 22 особи з низьким рівнем аутосимпатії, 72 особи з середнім рівнем аутосимпатії та 51 особу з високим рівнем аутосимпатії. В групі олігофренопедагогів було виявлено 7 осіб з низьким рівнем аутосимпатії, 48 осіб з середнім рівнем аутосимпатії та 29 осіб з високим рівнем аутосимпатії. В групі ортопедagogів було виявлено 15 осіб з низьким рівнем аутосимпатії, 32 особи з середнім рівнем аутосимпатії та 24 особи з високим рівнем ауто симпатії. Аутосимпатія в групі дослідження також перебуває в середньому діапазоні значень ближче до вищого полюса, а в майбутніх олігофренопедагогів найбільш виражена тенденція цього наближення, отже їх показники аутосимпатії дещо перевищують показники майбутніх логопедів та особливо ортопедagogів.

Результати кореляційного аналізу показали, що аутосимпатія в олігофренопедагогів не сприяє їх емоційній проникливості та чутливості до оточуючих. Можливо, в олігофренопедагогів вона призводить до більш егоцентричної позиції та надмірної концентрації на собі, чого, проте, не відбувається в групах ортопедagogів та логопедів. Хоча, позитивного зв'язку між аутосимпатією та іншими ціннісно-орієнтаційними чинниками також не утворилося, тому вплив аутосимпатії як емоційного та суб'єктивного явища в структурі професійної самосвідомості є незначним (табл.4).

Таблиця 4

Кореляційна плеяда для показника аутосимпатії (рівень ціннісної зорієнтованості)

ЛОГОПЕДИ	ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГИ	ОРТОПЕДАГОГИ
Аутосимпатія		
	Емоційний канал емпатії ($r = - 0,25, p\leq 0,05$)	

В групі майбутніх логопедів було виявлено 65 осіб з низьким рівнем очікуваного ставлення інших, 72 особи з середнім рівнем очікуваного ставлення інших та 8 осіб з високим рівнем очікуваного ставлення інших. В групі олігофренопедагогів було виявлено 32 особи з низьким рівнем очікуваного ставлення інших, 39 осіб з середнім рівнем очікуваного ставлення інших та 8 осіб з високим рівнем очікуваного ставлення інших. В групі ортопедagogів було виявлено 32 особи з низьким рівнем очікуваного ставлення інших, 35 осіб з середнім рівнем очікуваного ставлення інших та 4 особи з високим рівнем очікуваного ставлення інших. Важливість позитивного зворотного зв'язку від соціального оточення в групі дослідження є заниженою, знаходиться переважно на низькому та середньому рівнях діапазону значень, що свідчить про відносну автономність, незалежність уявлення досліджуваних про себе від думок соціального оточення.

Результати кореляційного аналізу продемонстрували, що очікуване ставлення інших, усвідомлення важливості позитивного зворотного зв'язку від соціального оточення є важливим для формування здатності, готовності та мотивації співчувати, співпереживати іншим та розуміти їх, а також розвитку здатності до аналізу та рефлексії (табл.5). Соціальний контекст та зворотний зв'язок є також важливим ресурсом професійної діяльності, який необхідно враховувати і чутливість до якого необхідно розвивати.

Таблиця 5

Кореляційна плеяда для показника очікуваного ставлення інших (рівень ціннісної зорієнтованості)

ЛОГОПЕДИ	ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГИ	ОРТОПЕДАГОГИ
Очікуване ставлення інших		
Здатність до емпатії ($r=0,23$, $p \leq 0,05$)	Рефлексивність ($r=0,42$, $p \leq 0,05$) Загальна емпатійність ($r=0,22$, $p \leq 0,05$)	Установки на емпатію ($r=0,25$, $p \leq 0,05$)

В групі майбутніх логопедів було виявлено 26 осіб з низьким рівнем самоінтересу, 63 особи з середнім рівнем самоінтересу та 56 осіб з високим рівнем самоінтересу. В групі олігофренопедагогів було виявлено 21 особу з низьким рівнем самоінтересу, 31 особу з середнім рівнем самоінтересу та 32 особи з високим рівнем самоінтересу. В групі ортопедагогів було виявлено 11 осіб з низьким рівнем самоінтересу, 27 осіб з середнім рівнем самоінтересу та 33 особи з високим рівнем самоінтересу. Показники самоінтересу в групі дослідження знаходяться також переважно на середньому рівні діапазону значень. Дещо вищими вони є в групі ортопедагогів, які також, як було вказано вище, мають дещо вищі показники рефлексивності та здатності до емпатії, і, можливо, більш виражений когнітивний інтерес, в тому числі і до самих себе.

В групі майбутніх логопедів було виявлено 35 осіб з низьким рівнем самовпевненості, 89 осіб з середнім рівнем самовпевненості та 21 особу з високим рівнем самовпевненості. В групі олігофренопедагогів було виявлено 17 осіб з низьким рівнем самовпевненості, 48 осіб з середнім рівнем самовпевненості та 19 осіб з високим рівнем самовпевненості. В групі ортопедагогів було виявлено 23 особи з низьким рівнем самовпевненості, 39 осіб з середнім рівнем самовпевненості та 9 осіб з високим рівнем самовпевненості. Рівень впевненості в собі тяжіє, знов-таки, до середнього рівня діапазону значень із тенденцією до заниженого в майбутніх ортопедагогів, особливо у порівнянні з майбутніми олігофренопедагогами, які, як згадувалося вище, також мають дещо вищі показники аутоемпатії та глобального самоставлення.

Результати кореляційного аналізу свідчать, що впевненість в собі зростає від усвідомлення власних можливостей співпереживання та розуміння інших в групах майбутніх логопедів та олігофренопедагогів, проте, не залежить від таких можливостей в ортопедагогів (табл.6).

Таблиця 6

Кореляційна плеяда для показника самовпевненості (рівень ціннісної зорієнтованості)

ЛОГОПЕДИ	ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГИ	ОРТОПЕДАГОГИ
Самовпевненість		
Здатність до емпатії ($r=0,17$, $p \leq 0,05$) Загальна емпатійність ($r=0,18$, $p \leq 0,05$)	Інтуїтивний канал емпатії ($r=0,34$, $p \leq 0,05$)	

В групі майбутніх логопедів було виявлено 36 осіб з низьким рівнем самоприйняття, 58 осіб з

середнім рівнем самоприйняття та 51 особу з високим рівнем самоприйняття. В групі олігофренопедагогів було виявлено 19 осіб з низьким рівнем самоприйняття, 37 осіб з середнім рівнем самоприйняття та 28 осіб з високим рівнем самоприйняття. В групі ортопедагогів було виявлено 18 осіб з низьким рівнем самоприйняття, 27 осіб з середнім рівнем самоприйняття та 26 осіб з високим рівнем самоприйняття. Самоприйняття в групі дослідження також перебуває переважно на середньому рівні діапазону значень, що свідчить про можливість приймати себе у всій сукупності позитивних і негативних рис і характеристик.

Результати кореляційного аналізу вказують, що готовність приймати себе у всій цілісності та сукупності позитивних та негативних рис і характеристик, пробачати себе за помилки може сприяти готовності, мотивації та здатності співпереживати та розуміти інших в ортопедагогів (табл.7). Можливо, їм як раз дещо бракує більш поблажливого ставлення до себе, що часто пов'язано з більшою готовністю та здатністю розуміти інших та вибачати їх за помилки. Натомість, надмірна суворість до себе часто поширюється і на соціальне оточення, що спричиняє до міжособистісних непорозумінь та конфліктів.

Таблиця 7

Кореляційна плеяда для показника самоприйняття (рівень ціннісної зорієнтованості)

ЛОГОПЕДИ	ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГИ	ОРТОПЕДАГОГИ
Самоприйняття		
		Установки на емпатію ($r=0,24$, $p \leq 0,05$)

В групі майбутніх логопедів було виявлено 20 осіб з низьким рівнем самокерівництва, 113 осіб з середнім рівнем самокерівництва та 12 осіб з високим рівнем самокерівництва. В групі олігофренопедагогів було виявлено 11 осіб з низьким рівнем самокерівництва, 64 особи з середнім рівнем самокерівництва та 9 осіб з високим рівнем самокерівництва. В групі ортопедагогів було виявлено 12 осіб з низьким рівнем самокерівництва, 52 особи з середнім рівнем самокерівництва та 7 осіб з високим рівнем самокерівництва. Здатність до самокерівництва в групі дослідження, здатність керувати власними поведінковими проявами, емоційними та когнітивними реакціями перебуває переважно на середньому рівні діапазону значень і засвідчує добру здатність майбутніх педагогів до саморегуляції, що є запорукою доброї здатності до керування навчальним процесом в майбутньому.

Отже, з'ясовано зв'язок між самоефективністю, інтегральним самоствавленням та специфікою вияву його складових (самоповага, самовпевненість, ставлення до інших, самоприйняття, самокерівництво, самозвинувачення, саморозуміння) у залежності від спеціалізації майбутніх спеціальних педагогів. Проведений кореляційний аналіз засвідчив, що саморефлексивність в групах майбутніх логопедів та олігофренопедагогів прямо пов'язана з самоінтересом, важливістю позитивного зворотного зв'язку з оточенням, в групі майбутніх олігофренопедагогів – з самоповагою та самокерівництвом, натомість у групах майбутніх логопедів та ортопедагогів – із схильністю до самокритики та самозвинуваченням. Показники компонентів рівня ціннісної зорієнтованості професійної самосвідомості майбутніх спеціальних педагогів є середніми, якщо йдеться про позитивне інтегральне самоствавлення й нижче середніх, якщо говорити про рефлексивність та емпатійність, як інструментальні цінності педагога.

Висновки, перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Для опису зони актуального та окреслення зон найближчого та перспективного розвитку професійної самосвідомості майбутніх спеціальних педагогів були застосовані методи описової статистики та кореляційного аналізу. Результати емпіричного дослідження показали, що показники низки компонентів рівня ціннісної зорієнтованості структури професійної самосвідомості майбутніх спеціальних педагогів потребують задіяння ресурсу психологічної розвивальної програми та перспективу її розроблення. Зокрема за допомогою програми необхідно оптимізувати й відкоректувати величину компонентів інтегрального самоствавлення (самоповага, аутсимпатія, самовпевненість, самоприйняття, самокерівництво, самозвинувачення, саморозуміння), а також рефлексивності та емпатійності як засадничих компонентів професійної самосвідомості, які не лише визначатимуть сутність подальшої педагогічної діяльності, а й

впливатимуть на формування інноваційності як вищого рівня професійної самосвідомості. Для розроблення програми психологічного розвитку (наприклад, психотренінг) саме цього рівня необхідно спиратися на множинний, інтегральний компонент «самоставлення», як на фундамент (зона актуального розвитку програми). Під час реалізації формувальної програми професійної самосвідомості паралельно необхідно розвивати у майбутніх спеціальних педагогів здатність до співчуття, співпереживання, розуміння інших, а також обов'язково звертатися до розвитку рефлексії, до здатності робити обґрунтовані, зважені та помірковані мисленнєві узагальнення, висновки (зона найближчого розвитку програми).

Список використаних джерел:

1. **Воронова О.Ю.** (2011). Рефлексія педагога-вихователя: принципи та особливості дослідження. *Проблеми сучасної психології: Зб. наук праць КПНУ імені Івана Огієнка*, 12, 168-179.
2. **Журавльова Л.П.** (2007). *Психологія емпатії*. (Монографія). Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
3. **Пилипенко Н.** (2016) Психологічні захисти та самоставлення особистості *Актуальні проблеми психології. Том V*, 16,136-144.
4. **Радул І.Г.** (2017). Теоретичні засади дослідження проблеми самоставлення в психології. *Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція «Психологічні умови становлення особистості у сучасному суспільстві»* (м. Кропивницький, 19 березня, 2017 р.). <https://www.cuspu.edu.ua/ua/konferentsii-2016-2017-n-r/vseukrainska-naukovo-praktychna-internet-konferentsiia-psykholohichni-umovy-stanovlennia-osobystosti-u-uchasnomu-suspilstvi/perelik-materialiv-konferentsii>.
5. **Сарджвеладзе Н.И.** (1989). *Личность и ее взаимодействие с социальной средой*. Тбилиси : Мецниереба.
6. **Свідерська Г.** (2014). Турботливість і надання допомоги як вияв чуйного ставлення. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Психологія*, 33, 164-175.
7. **Сидорович О.І. & Гапон Н.П.** (2020). Концептуальні параметри побудови психологічної програми розвитку професійної самосвідомості майбутніх педагогів. *Abstracts of V International scientific-practical conference «Study of modern problems of civilization»* (Oslo, 19-23 October 2020) (pp. 401-405). <https://doi: 10.46299/isg.2020.ii.vurl>.
8. **Chalmers D.** (1996). *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*. Oxford: University Press.
9. **Dennett D.** (1991). *Consciousness Explained*. Boston: Littl Brown and Co.
10. **Hulson-Calvert J.** (2019) Maturity of Consciousness, its various stages of development in conditions of educational environment. *International Scientific and Practical Conference «Psychology of consciousness: theory and practice of scientific researches»* (Kyiv, 21 November, 2019) (pp. 134-136), Київ : Національний авіаційний університет.
11. **Searle J.R.** (1992). *The rediscovery of the mind*. Cambridge. MA: The MIT Press.

References:

1. **Voronova O.Iu.** (2011). Refleksiiia pedahoha-vykhovatel'ia: pryntsyipy ta osoblyvosti doslidzhennia. *Problemy suchasnoi psykholohii: Zb. nauk prats KPNU imeni Ivana Ohienka*, 12, 168-179.
2. **Zhuravlova L.P.** (2007). *Psykhohohiia empatii*. (Monohrafiia). Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka.
3. **Pylypenko N.** (2016) Psykholohichni zakhysty ta samostavlennia osobystosti Aktualni problemy psykholohii. *Tom V*, 16,136-144.
4. **Radul I.H.** (2017). Teoretychni zasady doslidzhennia problemy samostavlennia v psykholohii. *Vseukrainska naukovo-praktychna Internet-konferentsiia «Psykhohohichni umovy stanovlennia osobystosti u suchasnomu suspilstvi»* (m. Kropyvnytskyi, 19 bereznia, 2017 r.). <https://www.cuspu.edu.ua/en/konferentsii-2016-2017-n-r/vseukrainska-naukovo-praktychna-internet-konferentsiia-psykholohichni-umovy-stanovlennia-osobystosti-u-suchasnomu-suspilstvi/prohrama/6209-teoretychni-zasady-doslidzhennia-problemy-samostavlennia-v-psykholohii>.
5. **Sardzhveladze N.Y.** (1989). *Lychnost y ee vzaymodeistvye s sotsyalnoi sredoi*. Tbylysy : Metsnyereba.
6. **Sviderska H.** (2014). Turbotlyvist i nadannia dopomohy yak vyiv chuihoho stavlennia. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii: Psykhohohiia*, 33, 164-175.
7. **Sydorovych O.I. & Hapon N.P.** (2020). Kontseptualni parametry pobudovy psykholohichnoi prohramy rozvytku profesiinoi samosvidomosti maibutnykh pedahohiv. *Study of modern problems of civilization: abstracts of V International scientific-practical conference, Oslo, Norway*, 401-405. DOI: 10.46299/ISG.2020.II.VURL: <https://isg-konf.com>.
8. **Chalmers D.** (1996). *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*. Oxford: University Press.
9. **Dennett D.** (1991). *Consciousness Explained*. Boston: Littl Brown and Co.
10. **Hulson-Calvert J.** (2019) Maturity of Consciousness, its various stages of development in conditions of educational environment. *International Scientific and Practical Conference «Psychology of consciousness: theory and practice of scientific researches»* (Kyiv, 21 November, 2019) (pp. 134-136), Kyiv : Natsionalnyi aviatsiinyi universytet.
11. **Searle J.R.** (1992). *The rediscovery of the mind*. Cambridge. MA: The MIT Press.

Сидорович О.І. Особенности проявления компонентов ценностной ориентированности в структуре профессионального самосознания будущих специальных педагогов.

В статье представлена авторская модель уровней профессионального самосознания будущих специальных педагогов и раскрыты существенные характеристики компонентов уровня ценностной

орієнтованості: рефлексивність, емпатійність, інтегральне самоотношення. Представлені результати емпіричного дослідження цих компонентів у студентів різних спеціалізацій («логопедія», «олігофренопедагогіка», «ортопедагогіка»). Вияснено, що саморефлексивність в групах майбутніх логопедів і олігофренопедагогів пов'язана з самоінтересом, важливістю позитивних відносин з оточенням, в групі майбутніх олігофренопедагогів – з самоповагою і самоуправлінням, однак в групах майбутніх логопедів і ортопедагогів – со схильністю до самокритики і самообвиненню. Визначені принципи побудови розвиваючої психологічної програми компонентів професійного самосвідомості майбутніх спеціальних педагогів.

Ключеві слова: професійне самосвідомість, студент-спеціальний педагог, ціннісна орієнтація, рефлексивність, емпатійність, самоотношення.

Sydorovych O. I. Peculiarities of detection of value orientation components in the structure of professional self-consciousness of future special educators

The article presents the author's comparative model of professional self-consciousness of future special educators and reveals the essential characteristics of the components of the value orientation level: reflexivity, empathy, integral self-attitude. The proposed theoretical hierarchical model of professional self-consciousness of future special educators contains three levels. The basic level of professional self-consciousness contains a number of moral attitudes, or attitudes of individual self-consciousness to the moral values of life", the next, its second level is value orientation (reflexivity, integral self-attitude, empathy), the third level is the factors of meaning (self-actualization, self-efficacy, and innovation). The results of an empirical study of the components of the value orientation level in students of different specializations ("speech therapy", "oligophrenic pedagogy", "orthopedics") are presented. It was found that self-reflexivity in the groups of future speech therapists and oligophrenic educators is associated with self-interest, the importance of a positive relationship with the environment, in the group of future oligophrenic educators, it is associated with self-esteem and self-management, while in the groups of future speech therapists and orthopedists, with a tendency to self-criticism and self-blame. At the level of value orientation, the professional self-consciousness of future special educators is moderately formed, when it comes to positive self-attitude, and reflexivity and empathy are insufficiently formed. The latter in all three groups is associated with readiness for personal change and transformation, in particular in the groups of future speech therapists and oligophrenic educators it is associated with cognitive needs, and in the group of speech therapists – with a willingness to learn new knowledge and approaches in professional activities. The principles of constructing a developmental psychological program of components of professional self-consciousness of future special educators are outlined.

Keywords: professional self-consciousness, student-special educator, value orientation, reflexivity, empathy, self-attitude.

DOI 10.31392/NPU-nc.series 19.2020.39.23
УДК37:016:81'23-028.31]:616.896-053.4](045)

Д. І. Шульженко
dinashulzhenko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8943-497X>

Ю. В. Товкес
towkesjuly@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0857-2164>

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ІЗ РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

У статті проаналізовано особливості розвитку лексико-семантичної сторони мовлення в нормі та при аутистичних порушеннях. Далі проводиться порівняльний аналіз із особливостями цієї сфери у дітей з РАС. Складено перелік робіт провідних сучасних науковців, які стосуються дослідження особливостей мовленнєвого розвитку та системи корекційної допомоги дітям з РАС.

Представлено також припущення, щодо причин появи у дитини з аутистичними розладами специфічних рис у розвитку лексико-семантичного компоненту мовлення на основі аналізу даних про ранній розвиток цих дітей. В статті також пропонуються до уваги результати експериментального дослідження особливостей лексики і